

METROPOLIE A KONKURENCYJNOŚĆ REGIONÓW

dr Przemysław Śleszyński • doc. dr hab. Tomasz Komornicki

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN

*Metropolie – wyzwania dla polityki regionalnej
Samorząd Województwa Mazowieckiego
Warszawa, Centrum Olimpijskie PKOl, 18 września 2008 r.*

UKŁAD PREZENTACJI

1. Zagadnienia terminologiczne i koncepcyjno-teoretyczne: metropolia, konkurencyjność, region.
2. Rozwój metropolii i obszarów metropolitalnych na świecie i w Polsce.
3. Kontrowersje pojęciowe i delimitacyjne wokół metropolii w Polsce.
4. Czy polskie metropolie oraz regiony są i mogą być konkurencyjne? – wyniki badań IGiPZ PAN.
5. Podsumowanie.

Uwaga: z oczywistych powodów (złożoność i obszerność tematyki), skoncentrowano się tylko na wybranych zagadnieniach, związanych przede wszystkim z rozwojem endogenicznym.

1. ZAGADNIENIA TERMINOLOGICZNE

1. Pojęcie **metropolii** jest jednym z bardziej charakterystycznych, choć nieostrych pojęć w naukach regionalnych i przestrzennych (geografia, urbanistyka, gospodarka przestrzenna).
2. W zdefiniowaniu współczesnej metropolii nie pomaga jej potoczne i historyczne rozumienie.
3. Klasyczne prace z pierwszej połowy ubiegłego wieku wiązały pojęcie metropolii z typem nowoczesnej gospodarki silnie powiązanej przestrzennie (Gras 1922), hierarchizacją układu osadniczego, w tym dominacji ośrodków (McKenzie 1933, Duncan 1960) oraz specjalizacji funkcjonalnej centrum układu i jego zaplecza (Bogue 1949, Florence 1955).

1. ZAGADNIENIA TERMINOLOGICZNE

1. Pojęcie **konkurencyjności** jest jeszcze bardziej niejasne, gdyż najczęściej przyjmowane jest na zasadzie tautologicznej, czyli w aspekcie dążenia przewagi jednych podmiotów nad drugimi.
2. Niezależnie od tego, to jedno z najczęściej obecnie używanych i nadużywanych pojęć, „słowo-wytrych”, mające nawet swój portal rządowy (konkurencyjnosc.gov.pl).
3. Pomimo tych uwag, we współczesnej gospodarce to właśnie konkurencyjność jest motorem wzrostu, ze względu na reguły wolnego rynku.
4. Konkurencyjność określa się najczęściej poprzez przewagi, związane z:
 - koncentracją kapitału (finansowego, rzeczowego, społecznego, ludzkiego);
 - rentą lokalizacyjną (geograficzną, położenia);
 - sprawnością organizacyjną (w tym tzw. know-how, innowacyjność i instrumenty polityki publicznej) (choć zdaniem autora te „miękkie” czynniki są pochodną kapitału ludzkiego)

1. ZAGADNIENIA TERMINOLOGICZNE

1. Jednak poprzednie niejasności i spory definicyjne błędą w porównaniu z **regionem** – bodaj najbardziej wielorakim pojęciem (obok przestrzeni) z zakresu nauk geograficzno-ekonomicznych.
2. Dziś nawet w pracach *stricte* naukowych nikt nie odróżnia przymiotnika „regionalny” od „przestrzenny” (pierwszy oznacza charakter nieciągły, skokowy, drugi – ciągły).
3. Polacy w latach 1960. i 1970. wnieśli duży wkład w rozwój teorii regionu ekonomicznego (prof. K. Dziewoński).
4. Zgodnie z jego koncepcjami (1963), region jest pojmowany w trzech aspektach:
 - narzędzie badania (region statystyczny),
 - przedmiot poznania (wyjaśnianie naukowe)
 - narzędzie działania (region administracyjny)*.

**Mimo upływu pół wieku nic się nie zmieniło, przy czym ze względu na coraz większe lenistwo uczonych, region poznawczy został utożsamiony ze statystycznym i administracyjnym, przez co ucierpiła warstwa wyjaśniająca w naukach geograficzno-ekonomicznych, a w literaturze pojawiły się setki, często sprzecznych koncepcji i teorii wyjaśniających zachowania lokalizacyjne podmiotów gospodarczych i osób w przestrzeni.*

1. ZAGADNIENIA TERMINOLOGICZNE

Na zakończenie uwag terminologicznych warto kilka słów poświęcić na temat organizacji przestrzennej systemów społeczno-ekonomicznych i lokalizacji działalności gospodarczej. Ogólnie, w ostatnich dekadach mamy do czynienia z:

- wzrostem wielkości podmiotów w sferze ekonomicznej (kapitalizacja, inwestycje, zatrudnienie);
- zwiększaniem przestrzennego zasięgu działalności;
- rosnącym zróżnicowaniem działalności (dywersyfikacja);
- wzrostem komplikacji organizacyjnej (złożonością struktur).

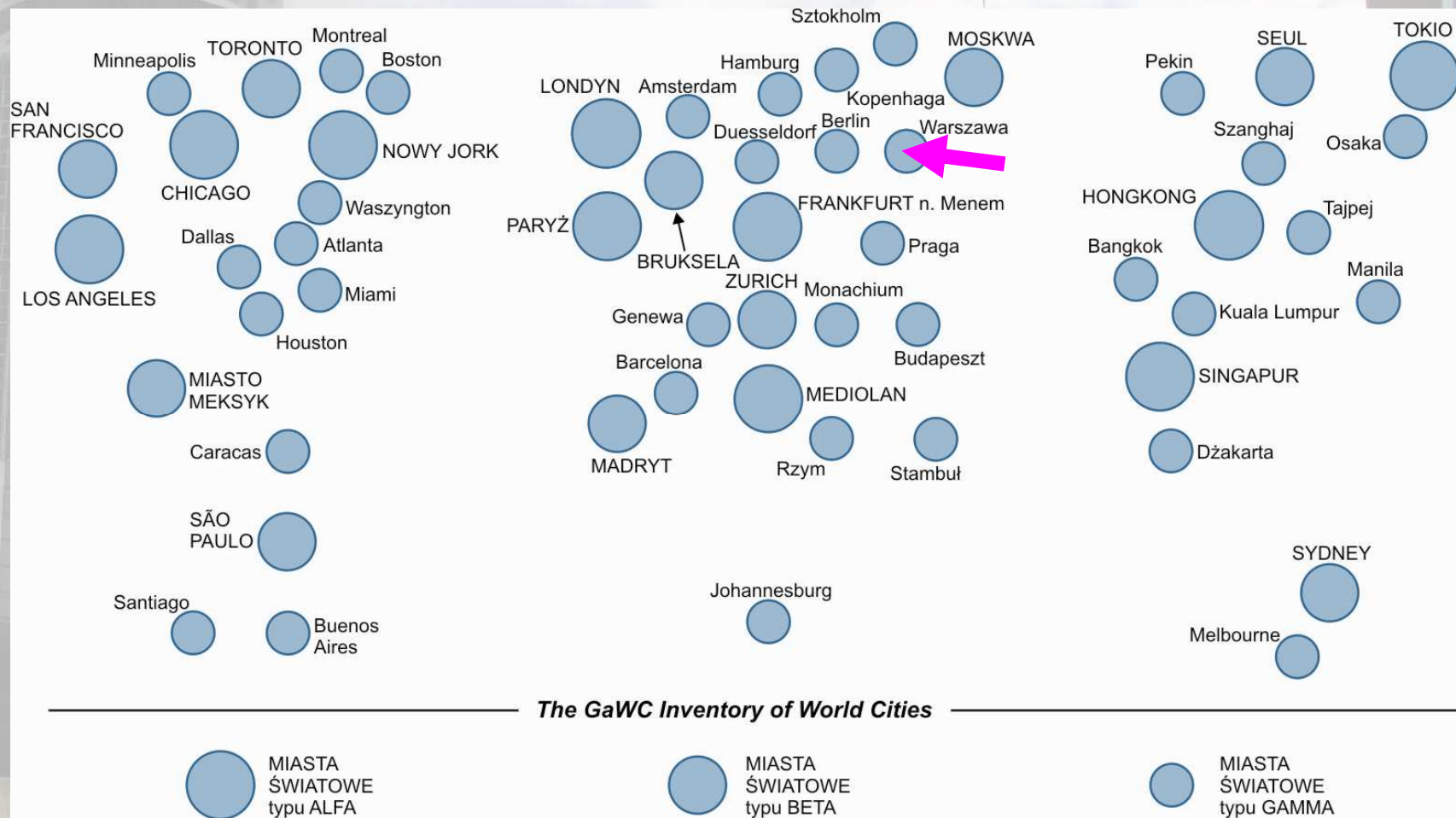
Efektom tego jest:

- rozpad więzi zorientowanych wertykalnie (hierarchicznie, zgodnie z teorią Christallera) na rzecz słabo schierarchizowanej struktury horyzontalnej lub pionowo-poziomej (często macierzowej);
- deterytorializacja i delokalizacja firm (częste przenoszenie działalności).
- permanentna nierównowaga przestrzenna – dająca szanse, ale i zagrożenia dla regionów, wymagająca od nich dużej elastyczności na częste zmiany.

2. ROZWÓJ METROPOLII I OBSZARÓW METROPOLITALNYCH

Klasyfikacja GAWC – „po prostu” uśrednienie klasyfikacji innych badaczy

Źródło: J.V. Beaverstock, R.G. Smith, P.J. Taylor, 1999, *A Roster of World Cities*, *Cities*, 16 (6), s. 445-458

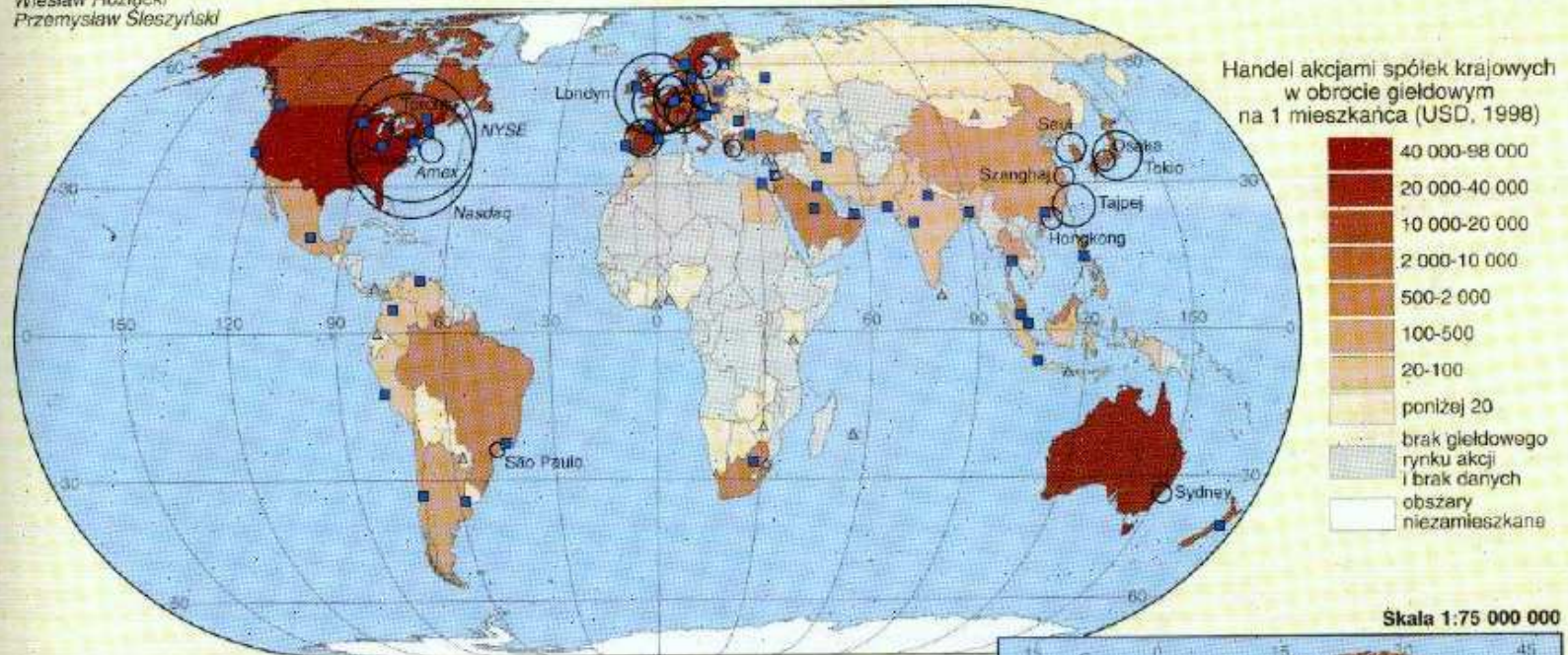
2. ROZWÓJ METROPOLII I OBSZARÓW METROPOLITALNYCH

Jednak podstawowe znaczenie mają trzy miasta światowe – Nowy Jork, Londyn, i Tokio (+ niekiedy wyróżniany Paryż) – to tam koncentruje się władza gospodarczo-finansowa, decydująca o losach świata

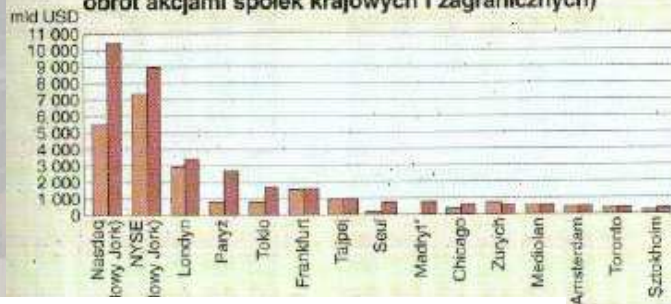
Giełdowy rynek akcji

Wiesław Rozłucki
Przemysław Śleszyński

Skala 1:250 000 000

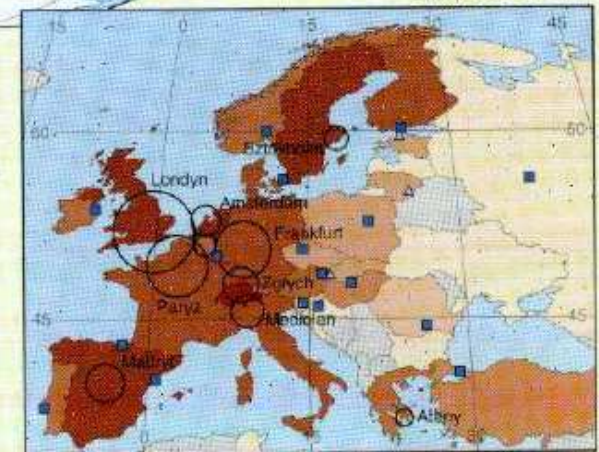
Giełdy o największych obrotach handlowych (1998-1999, obrót akcjami spółek krajowych i zagranicznych)

Ważniejsze giełdy papierów wartościowych wg rocznych obrotów handlowych (średnia z lat 1998-1999, spółki krajowe i zagraniczne)

Skala 1:75 000 000

Źródło: W. Rozłucki i P. Śleszyński, 2001.

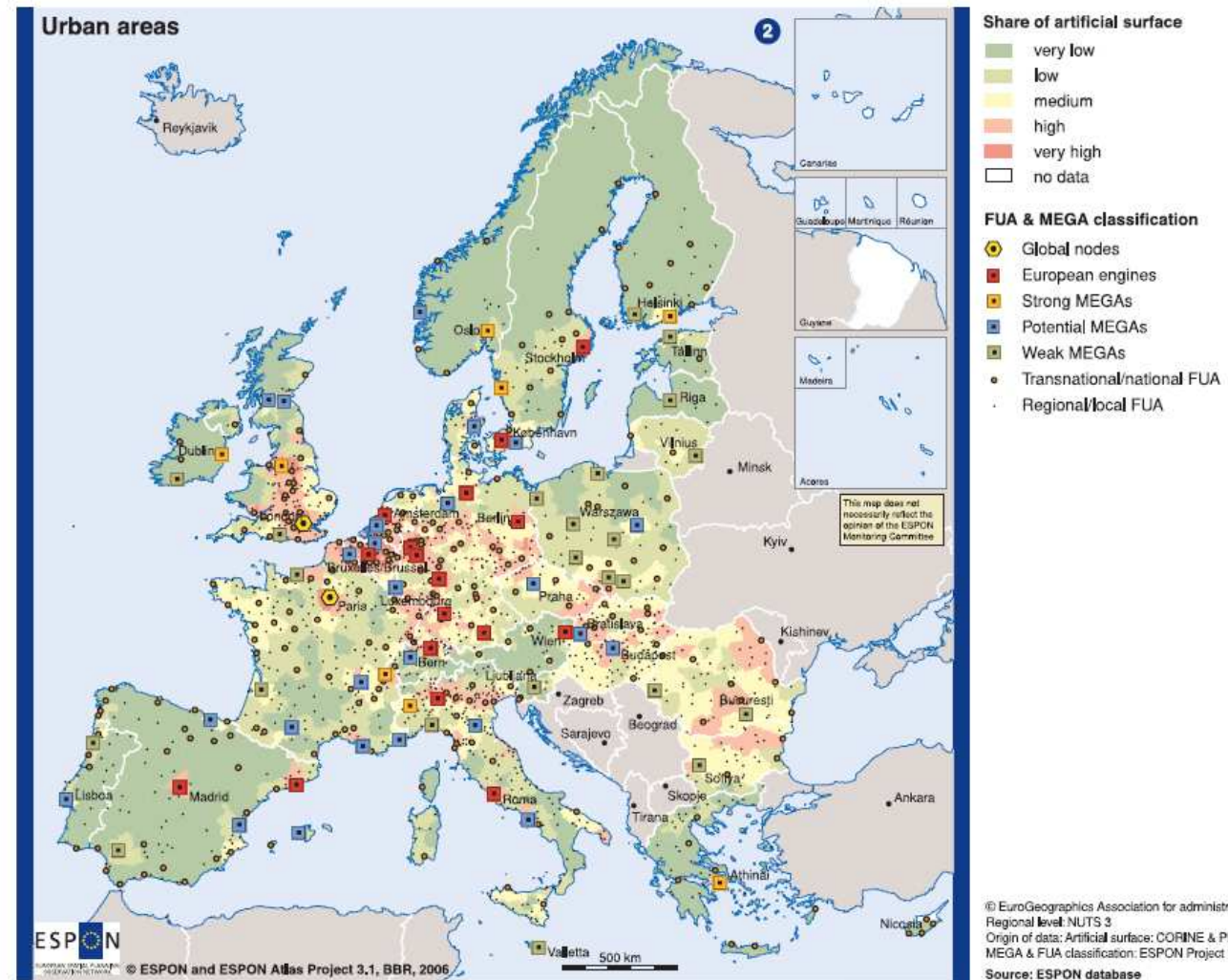

slajd 7 z 22

*Metropolie – wyzwania dla polityki regionalnej
Samorząd Województwa Mazowieckiego
Warszawa, Centrum Olimpijskie PKOl, 18 września 2008 r.*

2. ROZWÓJ METROPOLII I OBSZARÓW METROPOLITALNYCH

Klasyfikacja
ESPON –
wyróżnienie
MEGA's
(Europejskie
Metropolitalne
Obszary Wzrostu)

Źródło: ESPON Atlas, 2008

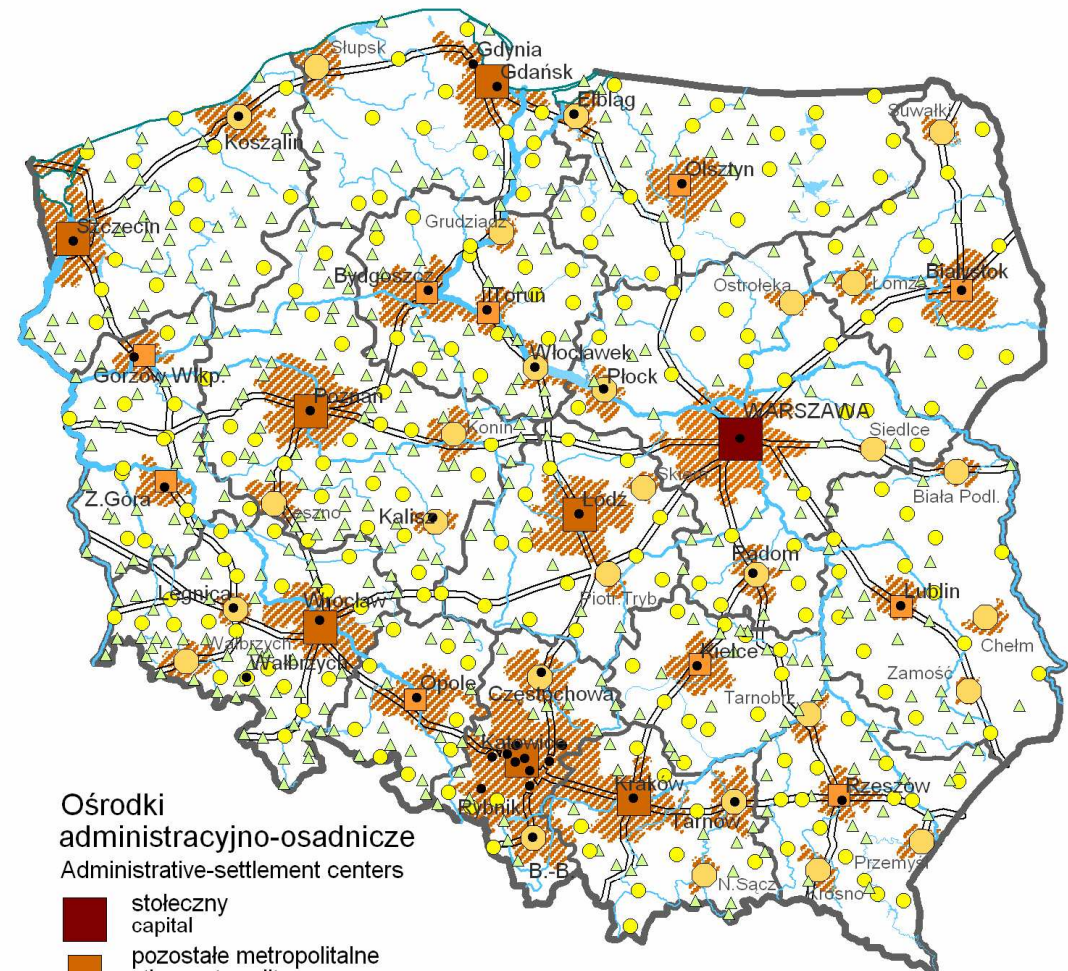

slajd 8 z 22

*Metropolie – wyzwania dla polityki regionalnej
Samorząd Województwa Mazowieckiego
Warszawa, Centrum Olimpijskie PKOl, 18 września 2008 r.*

2. ROZWÓJ METROPOLII I OBSZARÓW METROPOLITALNYCH

1. Na podstawie doświadczeń ESPON w Polsce zostały zdelimitowane Funkcjonalne Obszary Miejskie
2. Jest to jedna z wielu delimitacji, wykonana na podstawie różnorodnych wskaźników o cechach statycznych.

Ośrodki administracyjno-osadnicze
Administrative-settlement centers

- stołeczny capital
- pozostałe metropolitalne other metropolitan
- pozostałe wojewódzkie other voivodship
- pozostałe powiatowe grodzkie other cities with poviat status
- pozostałe powiatowe other poviat centers
- ▲ pozostałe miasta other towns
- ▨ strefy zewnętrzne ośrodków powiatowych grodzkich i większych external zones of poviat centers with city status and bigger ones

0 50 100 150 200 km

- granica państwa state boundary
- granice województw voivodship boundaries
- miasta powyżej 100 tys. mieszk. cities above 100,000 population
- główne drogi main roads

Źródło: P. Korcelli i P. Śleszyński, 2006-2007

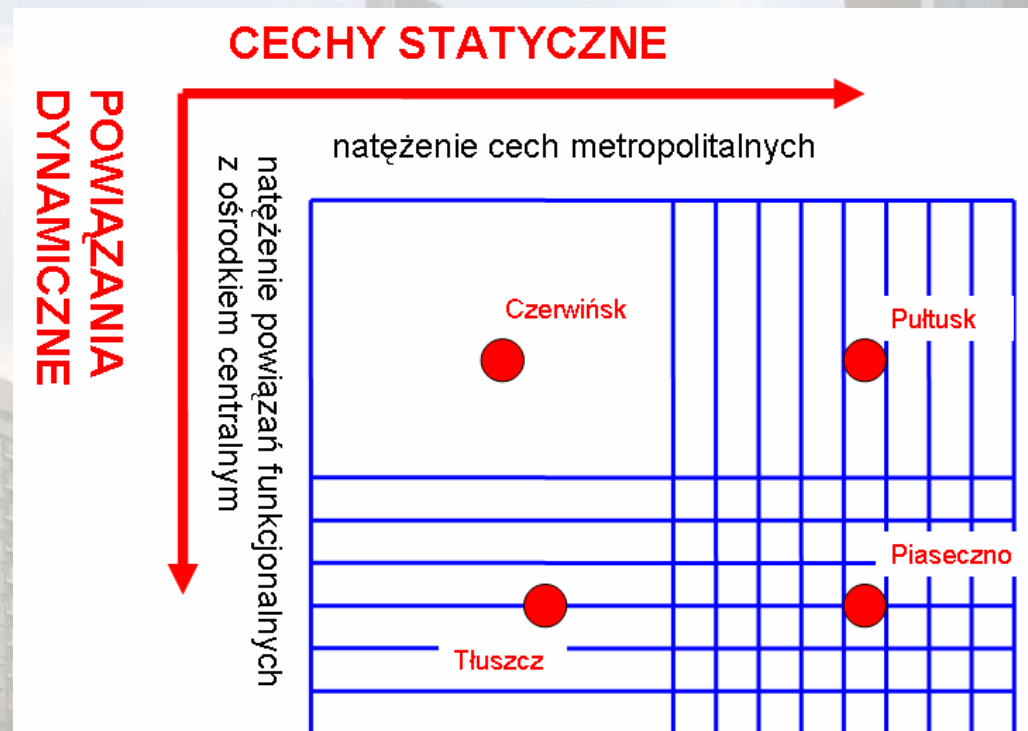

slajd 9 z 22

3. KONTROWERSJE POJĘCIOWE I DELIMITACYJNE WOKÓŁ METROPOLII W POLSCE

1. Choć w Polsce nie ma metropolii na skalę światową czy nawet europejską pierwszego rzędu, to dyskusja na ten temat jest szczególnie żywa (efekt niedostatku posiadania?)
2. Po pierwsze, dużo czasu poświęca się na stwierdzanie, które miasta będą lub nie będą metropoliami (sprawa prestiżu, kalendarz wyborczy).
3. Po drugie, wiele energii kieruje się na delimitację obszarów metropolitalnych, z bardzo różnym skutkiem (znane są przykłady delimitacji, w których szczecińska strefa podmiejska jest większa niż warszawska, a białostocka sięga granicy z Białorusią).
4. Nie wystarczy zapisać, że jakieś miasto będzie metropolią, bo nikt na świecie nie będzie czytał polskiego Dziennika Ustaw, żeby dowiedzieć się, jakie znaczenie ma Warszawa czy Kraków, tylko przekona się o tym w inny sposób.
5. A zatem, są to dyskusje jałowe, które odwracają uwagę od spraw istotniejszych: czy polskie duże ośrodki miejskie mogą być konkurencyjne, czy nie?

delimitacja obszarów metropolitalnych

Źródło: T. Komornicki, 2007

4. WYNIKI OSTATNICH BADAŃ PROWADZONYCH W IGiPZ PAN

1. W Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w ostatnich latach wykonanych zostało szereg badań, w tym o charakterze ściśle praktycznym, na temat uwarunkowań rozwoju funkcji metropolitalnych w kontekście:

- powiązań funkcjonalnych, w tym transportowych (krajowych i międzynarodowych),
- zarządzania gospodarczego (gospodarczych funkcji kontrolnych w przestrzeni społeczno-ekonomicznej),
- dostępności przestrzennej,
- procesów demograficznych i ekonomicznych (aglomeracja warszawska)

2. Były to m.in. :

- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju (2007-2008)
- Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego kraju (2002-2007)
- Raport o stanie i zaawansowaniu prac planistycznych w gminach (2005-2008)
- dla Warszawy i Mazowsza – Strategia rozwoju lotnictwa cywilnego (2007), studia z zakresu rynku pracy i rozwoju przedsiębiorczości (m.in. Atlas Warszawy)

4. WYNIKI BADAŃ IGI PZ PAN

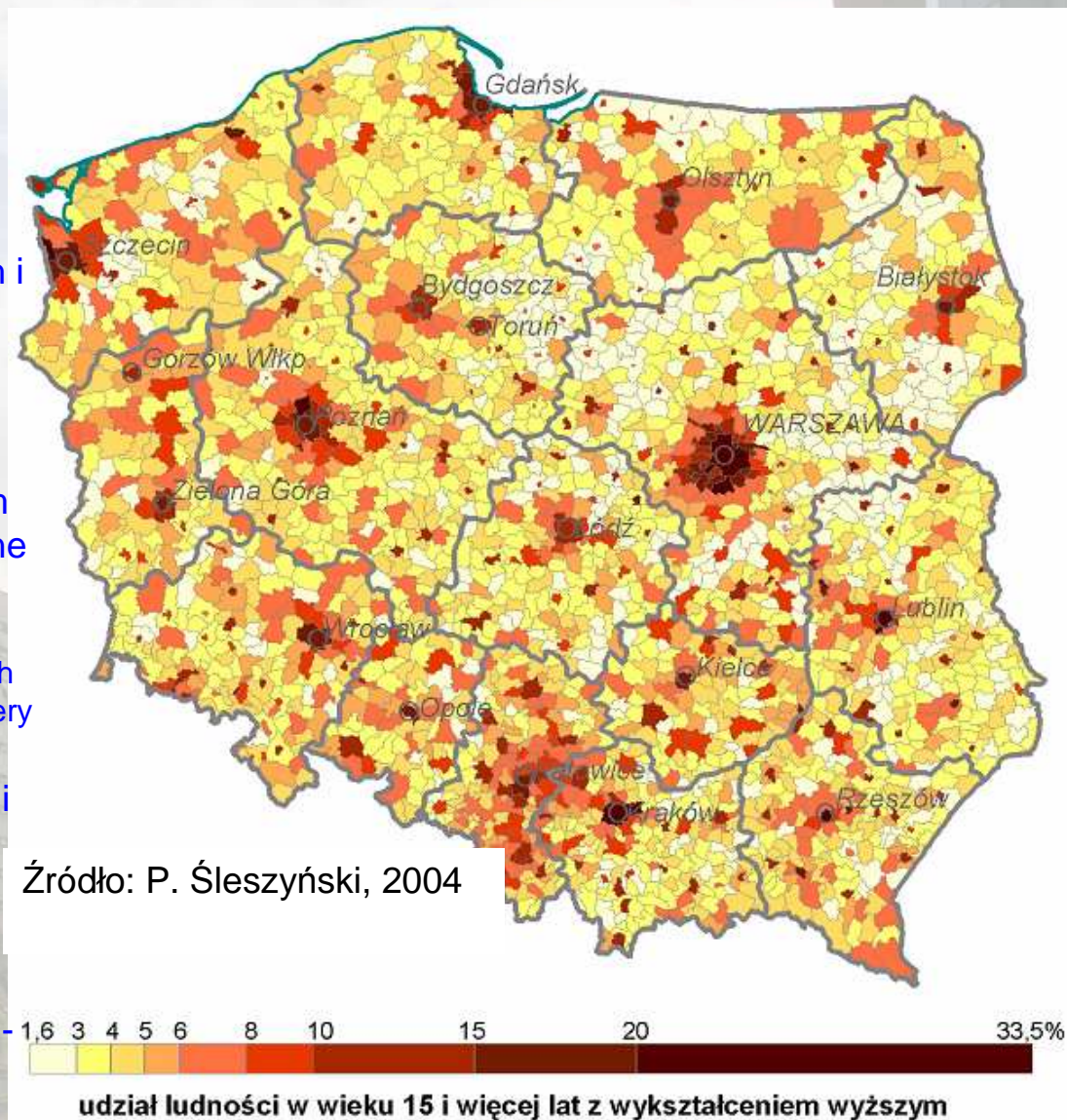
Wyniki badań dowodzą:

1. Wzrostu znaczenia metropolii i ogólnie największych zespołów miejskich w systemie społeczno-gospodarczym pod względem demograficznym i ekonomicznym.
2. Silnej dominacji Warszawy nad pozostałymi ośrodkami w zakresie funkcji wyższego rzędu, związanych szczególnie z zarządzaniem gospodarczym (hipertrofia stołeczna), przy równoczesnym podporządkowaniu systemom gospodarczo-osadniczym miast Europy Zachodniej.
3. Silnych procesów rozrostu największych miast w strefach podmiejskich (suburbanizacja, *urban sprawl*) przy braku mechanizmów kontroli tych zjawisk.
4. Słabej wzajemnej dostępności przestrzennej, przy równoczesnym braku spójności sieci pod względem komunikacyjnym.

4. WYNIKI BADAŃ IGIPZ PAN

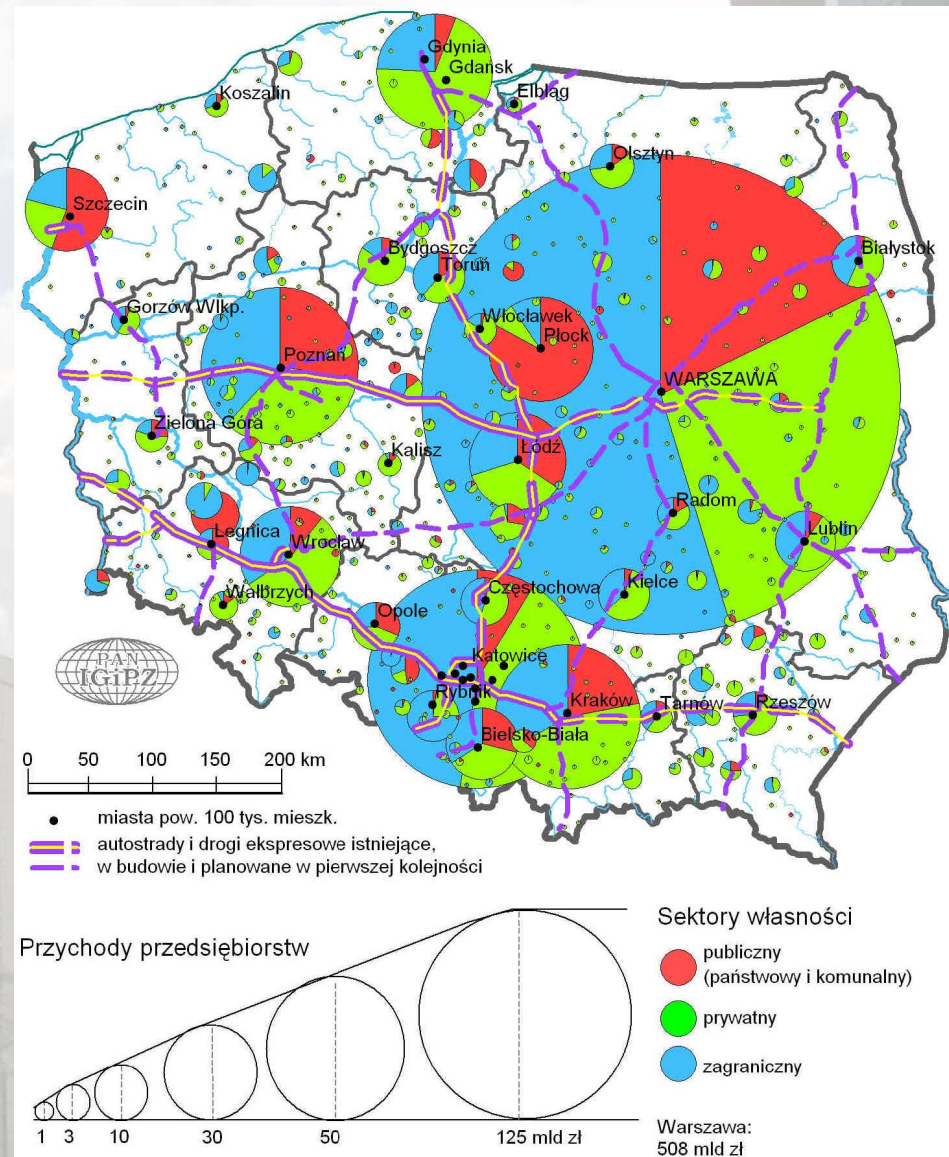
1. Proces **polaryzacji gospodarczej**: wzrost metropolii i stagnacja obszarów peryferyjnych, polegający na relokacji wykwalifikowanych zasobów pracy (**wewnętrzny i zewnętrzny drenaż mózgow**).
2. Istotą trwałych podstaw wzrostu ekonomicznego wielkich ośrodków miejskich i ich **konkurencyjności** jest przyciąganie ludzi młodych, dobrze wykształconych (lub zdobywających wykształcenie) i przedsiębiorczych.
3. Metropolie są „napędzane” stałym dopływem wysokokwalifikowanej kadry, występują liczne sprzężenia zwrotne i efekty aglomeracyjne - korzyści skali). (Ludność z wyższym wykształceniem chętniej wybiera duże miasta lub ich strefy podmiejskie jako miejsce zamieszkania i kariery zawodowej).
4. W rezultacie odpływu bardziej uzdolnionych i wykształconych mieszkańców struktura ludności pod tym względem znacznie się polaryzuje.
5. Wskutek **efektów wymywania** tworzą się charakterystyczne cienie wielkich metropolii - „wysysających” zasoby ludzkie.

4. WYNIKI BADAŃ IGiPZ PAN

POTENCJAŁ GOSPODARCZY POLSKICH METROPOLII:

1. Silna, postępująca hipertrofia metropolii warszawskiej: może być zagrożeniem dla policentrycznego systemu osadniczego.
2. Po 1990 roku systematyczny spadek siły gospodarczej ośrodków pozawarszawskich (zwłaszcza pod względem liczby siedzib największych spółek, w mniejszym stopniu w przypadku przychodów i zatrudnienia)

Źródło: P. Śleszyński, 2007

slajd 14 z 22

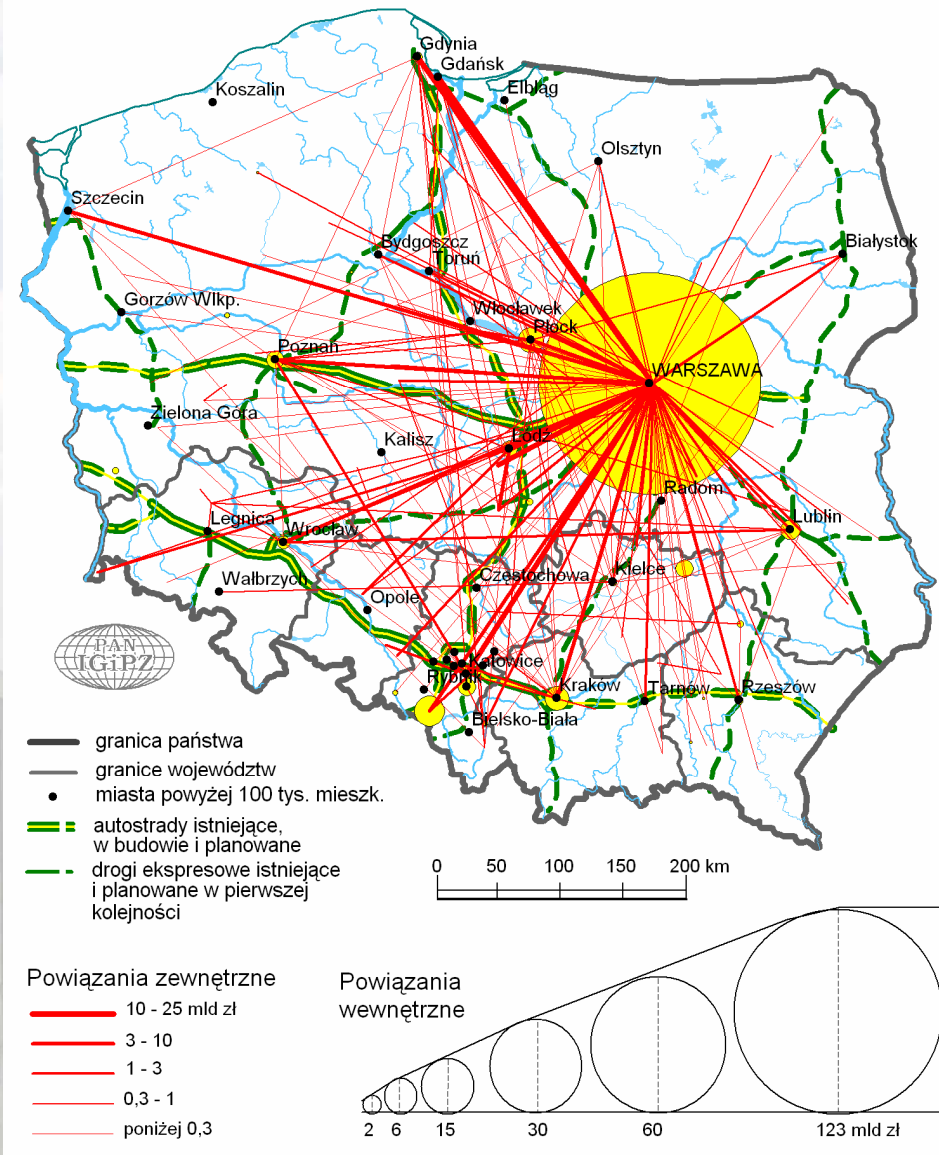
*Metropolie – wyzwania dla polityki regionalnej
Samorząd Województwa Mazowieckiego
Warszawa, Centrum Olimpijskie PKOl, 18 września 2008 r.*

4. WYNIKI BADAŃ IGiPZ PAN

POWIĄZANIA KAPITAŁOWE PRZEDSIĘBIORSTW

1. Powiązania kapitałowe pomiędzy największymi 1000 polskimi firmami jeszcze bardziej uwidaczniają rolę Warszawy.
2. Zajmuje ona pozycję dominującą i jest hubem: z jednej strony gromadzi wiązki powiązań z zagranicy, a następnie kontroluje inne ośrodki.
3. Rola innych miast jest bardzo mała, nie wykształciły też one między sobą powiązań.

Źródło: P. Śleszyński, 2007

slajd 15a z 22

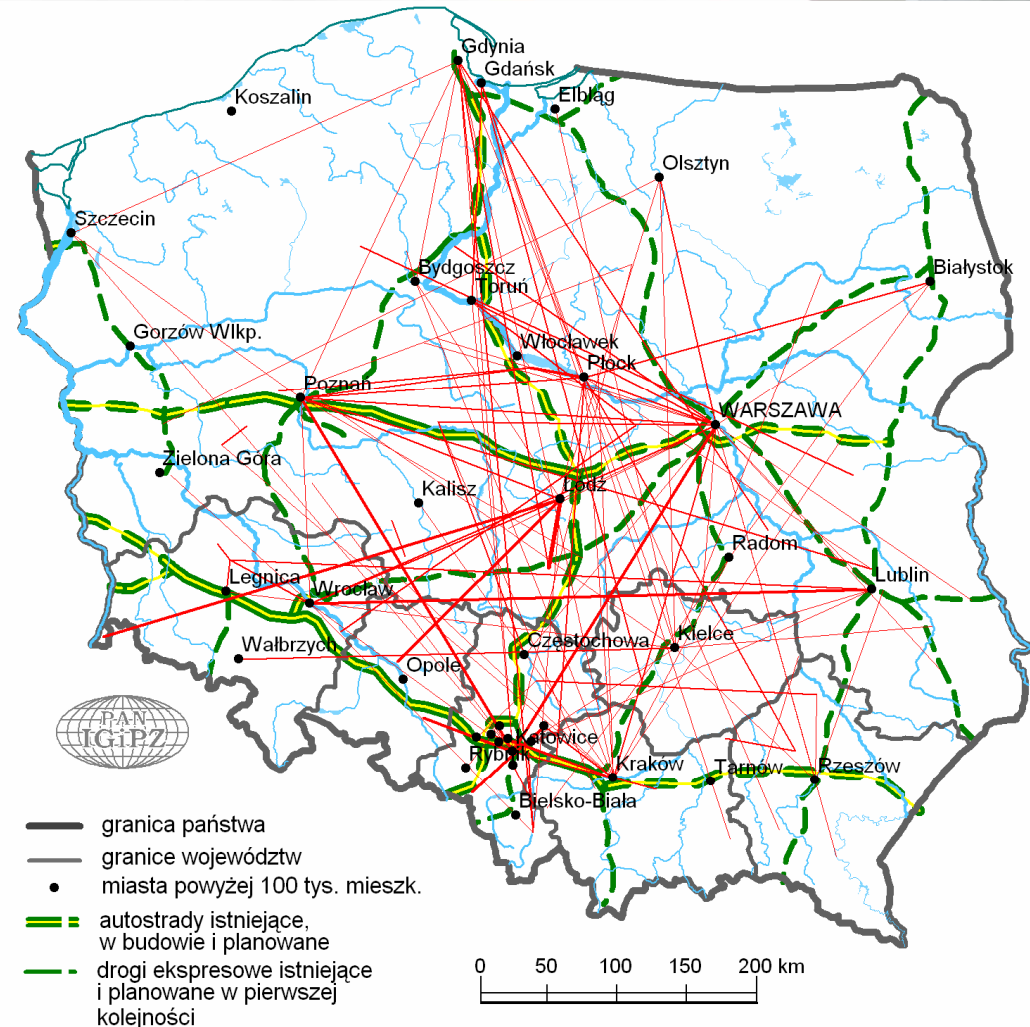
*Metropolie – wyzwania dla polityki regionalnej
Samorząd Województwa Mazowieckiego
Warszawa, Centrum Olimpijskie PKOl, 18 września 2008 r.*

4. WYNIKI BADAŃ IGIPZ PAN

POWIĄZANIA KAPITAŁOWE PRZEDSIĘBIORSTW

1. Powiązania kapitałowe pomiędzy największymi 1000 polskimi firmami jeszcze bardziej uwidaczniają rolę Warszawy.
2. Zajmuje ona pozycję dominującą i jest hubem: z jednej strony gromadzi wiązki powiązań z zagranicy, a następnie kontroluje inne ośrodki.
3. Rola innych miast jest bardzo mała, nie wykształciły też one między sobą powiązań.

Źródło: P. Śleszyński, 2007

Powiązania zewnętrzne wychodzące spoza Warszawy

— 3 - 10 mld zł — 1 - 3 — 0,3 - 1 — poniżej 0,3

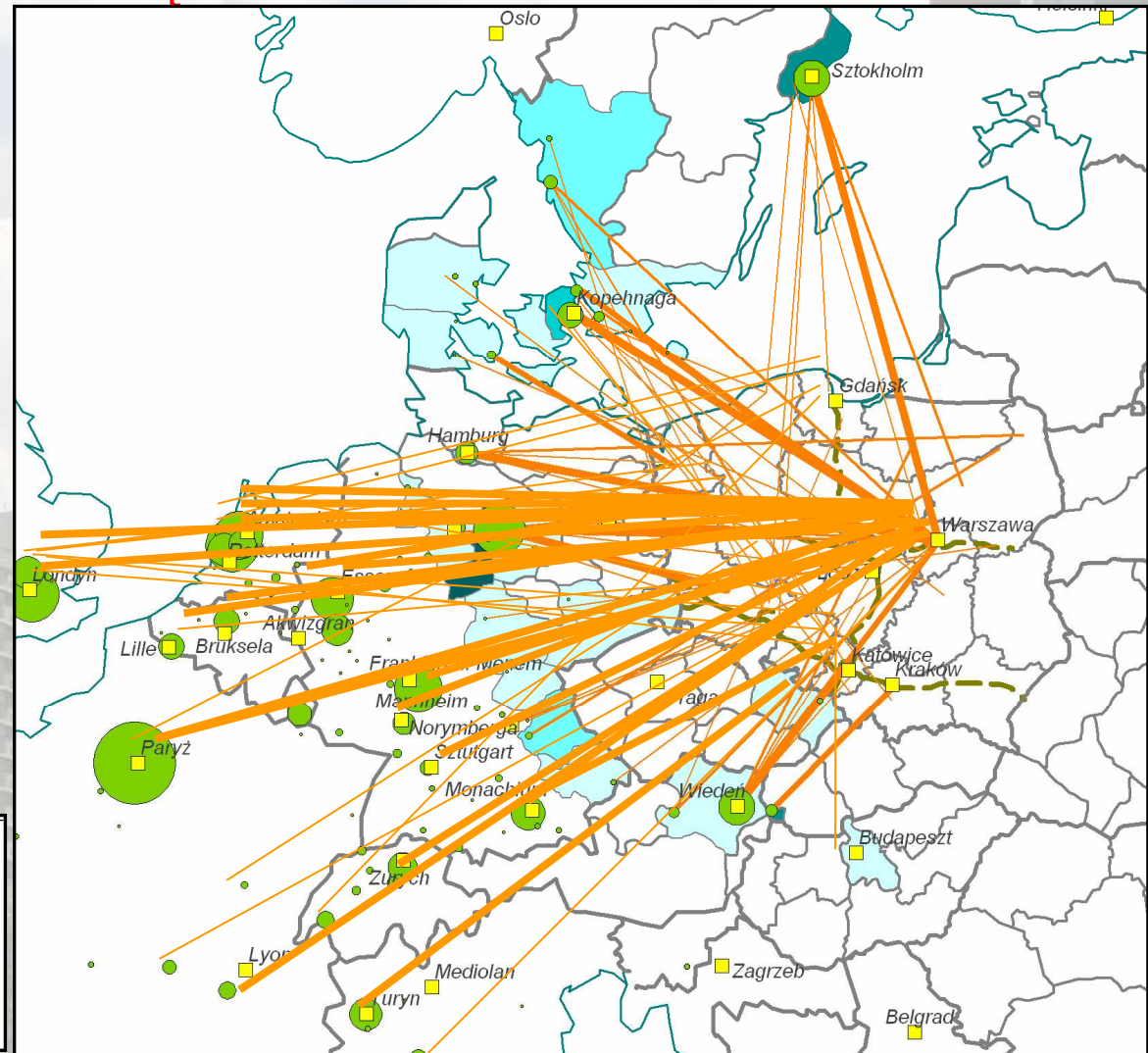
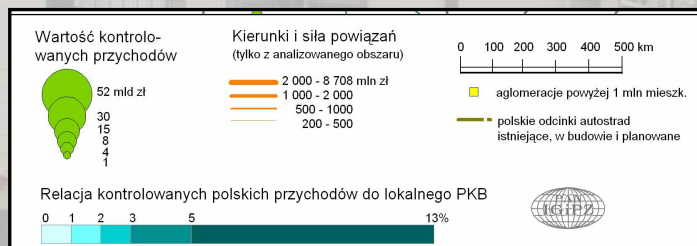
slajd 15b z 22

*Metropolie – wyzwania dla polityki regionalnej
Samorząd Województwa Mazowieckiego
Warszawa, Centrum Olimpijskie PKOl, 18 września 2008 r.*

4. WYNIKI BADAŃ IGiPZ PAN

POWIĄZANIA KAPITAŁOWE PRZEDSIĘBIORSTW W UKŁADZIE ZAGRANICZNYM

1. Silne uzależnienie od ośrodków dyspozycyjnych w Europie Zachodniej.
2. Warszawa „hubem” powiązań właścicielskich.
3. Słabe znaczenie pozostałych ośrodków.

Źródło: P. Śleszyński, 2007

slajd 16 z 22

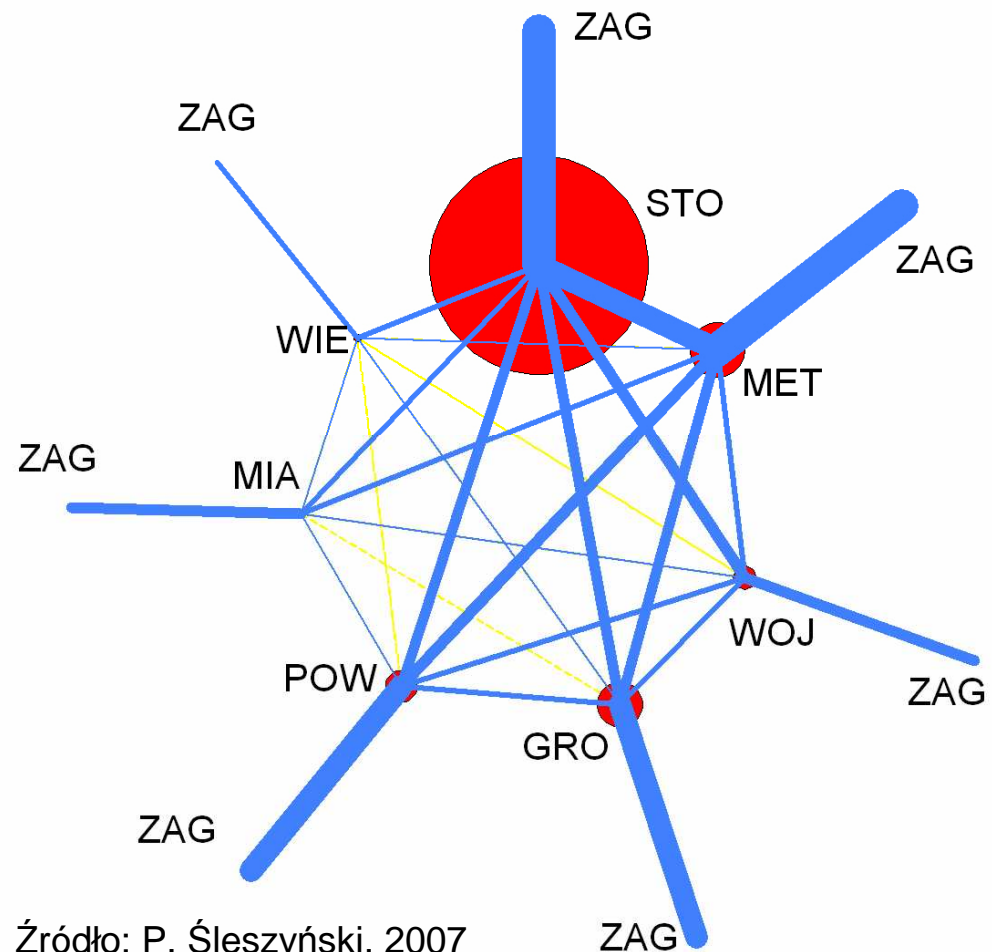
Metropolie – wyzwania dla polityki regionalnej
Samorząd Województwa Mazowieckiego
Warszawa, Centrum Olimpijskie PKOl, 18 września 2008 r.

4. WYNIKI BADAŃ IGiPZ PAN

POWIĄZANIA KAPITAŁOWE PRZEDSIĘBIORSTW W UKŁADZIE ZAGRANICZNYM

1. Wiązki kontroli właścicielskiej (kolor niebieski) pochodzą do ośrodków pozawarszawskich w większym stopniu z zagranicy, niż z wyższych szczebli hierarchicznych, w tym z Warszawy.
2. W przypadku gospodarczych funkcji kontrolnych oznacza to **rozpad hierarchii i spójności wewnątrz krajowej na rzecz powiązań sieciowych w układzie międzynarodowym.**

OGÓŁEM

Źródło: P. Śleszyński, 2007

4. WYNIKI BADAŃ IGiPZ PAN

Dlaczego policentryczność systemu osadniczego jest cechą korzystną?

- 1. Nie występują rażące dysproporcje** (a przez to systemy społeczno-gospodarczo-przestrzenne, w tym zagospodarowania przestrzennego, nie wykazują nadmiernych tendencji do koncentracji, efektów sprzężeń zwrotnych, itd.).
- 2. Jest większe prawdopodobieństwo wystąpienia synergii** (możliwe uzyskanie korzyści dzięki połączeniu różnych części większego systemu, w tym przypadku osadniczego, poprzez sieci transportowe). Zjawisko synergii jest charakterystyczne dla systemów sieciowych, gdzie występuje zaawansowana kooperacja wysoko wyspecjalizowanych zespołów z różnych przedsiębiorstw. W dalszej kolejności umożliwia to powstawanie powiązanych wzajemnie i wysokoefektywnych skupień komplementarnych działalności, czyli klastrów.
- 3. Obniżane są koszty działalności** (a więc i konkurencyjność ośrodków miejskich).
- 4. Systemy policentryczne są zatem bardziej efektywne.**

Warto przypomnieć, że policentryczność systemów osadniczych - tak obecnie powszechnie postulowana w polityce regionalnej UE, to pokłosie tego, że zaszczepił ją obecnej kadrze zarządzającej w gospodarce przestrzennej UE jeszcze w latach 1970. i 1980. prof. Kazimierz Dziewoński (IGiPZ PAN).

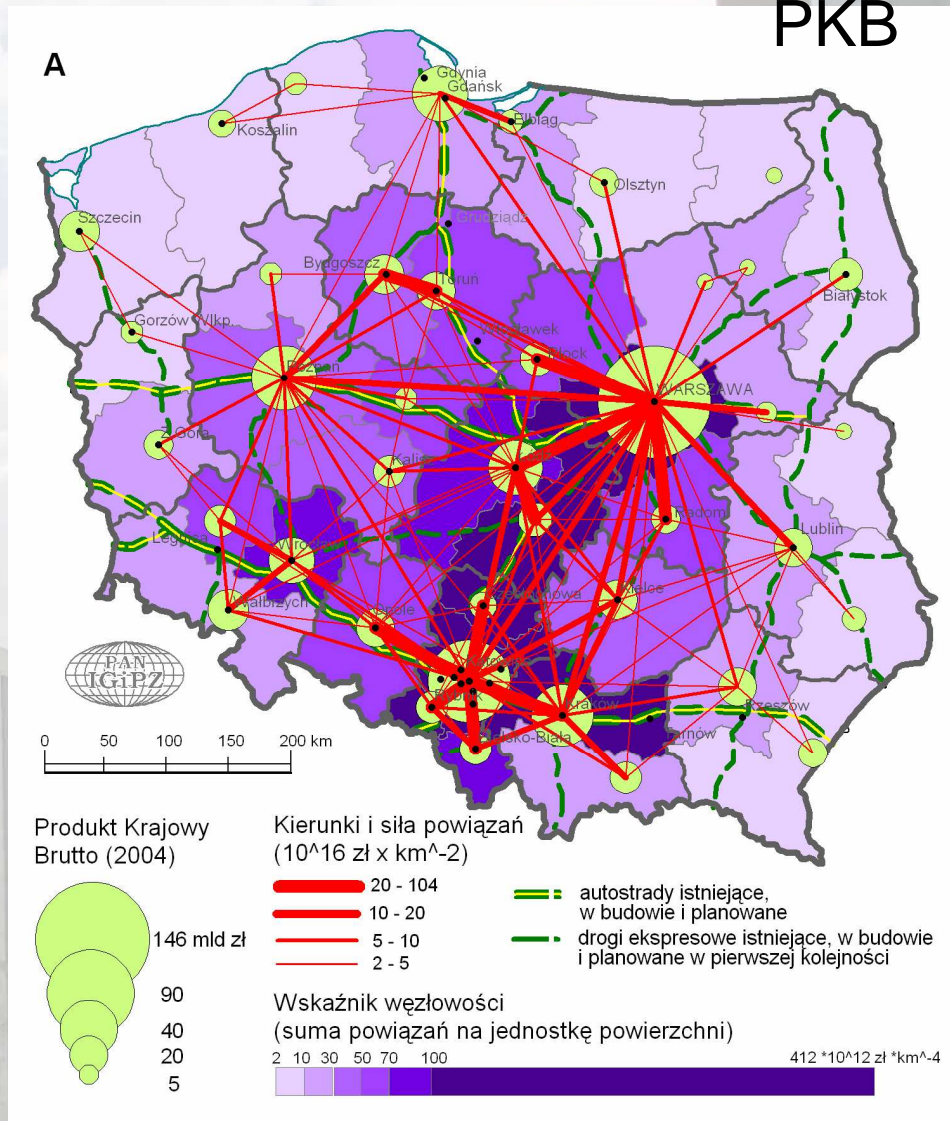
4. WYNIKI BADAŃ IGiPZ PAN

POWIĄZANIA POTENCJALNE: POLSKA

1. Charakterystyczny układ ciążen oparty na Warszawie, Krakowie, Katowicach, Wrocławiu, Poznaniu, Bydgoszczy-Toruniu oraz Łodzi.
2. Powyższe kierunki ciążen powinny być przesłanką do planów budowy dróg ekspresowych i autostrad, w tym kolejności realizacji odcinków.

Źródło: P. Śleszyński, 2007, ekspertyza do KPZK

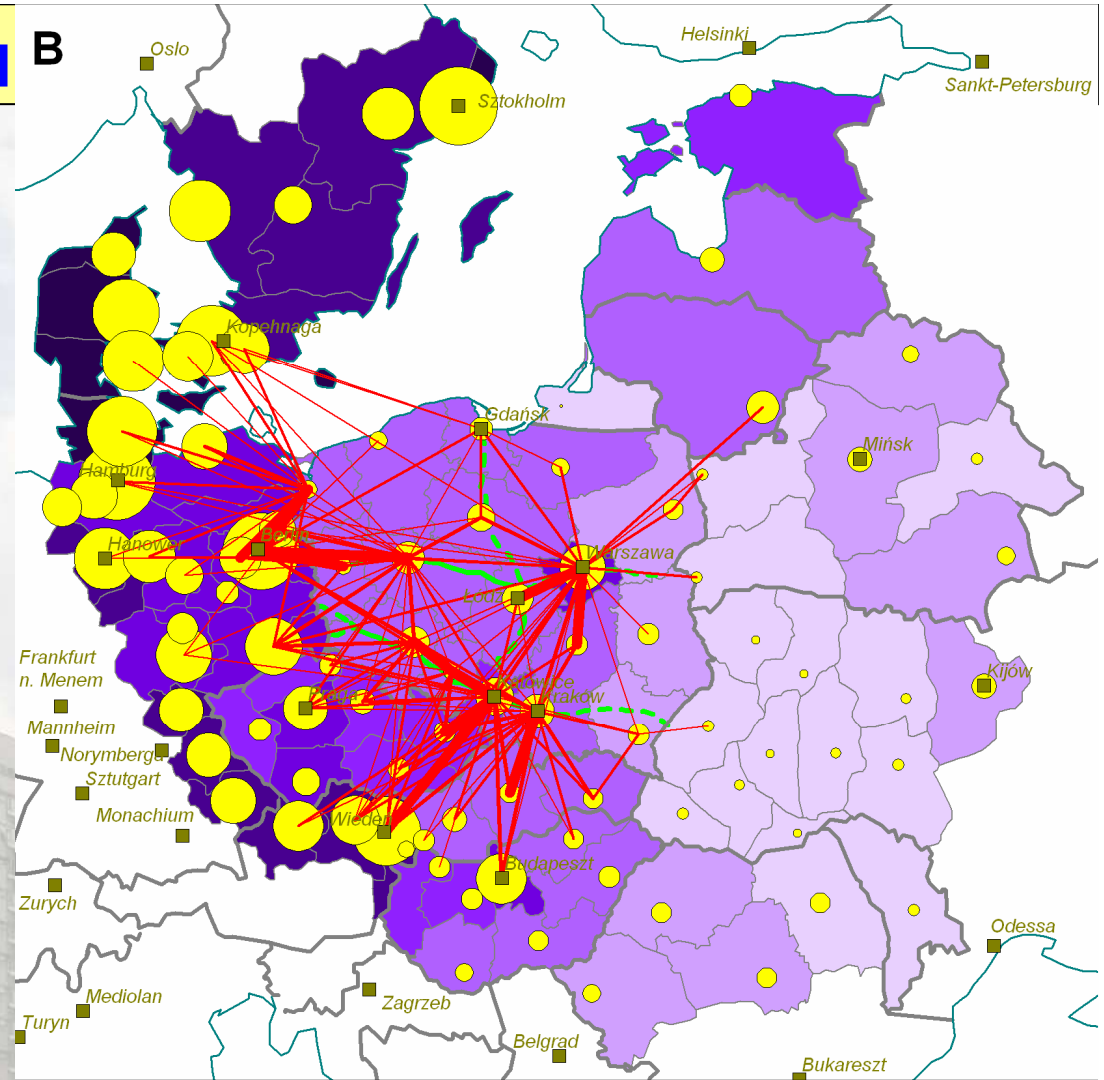
PKB

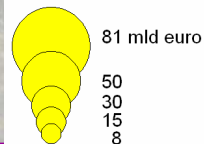
4. WYNIKI BADAŃ IGiPZ PAN

POWIĄZANIA POTENCJALNE: EUROPA ŚRODKOWO- WSCHODNIA

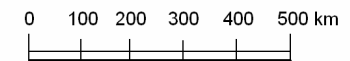
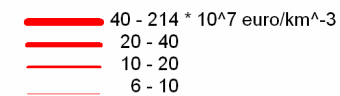
1. Inaczej wygląda to w układzie międzynarodowym: polskie miasta, położone daleko od stolicy i oderwane komunikacyjnie, ciążą do ośrodków zagranicznych (Berlin, Praga, Budapeszt).
2. Priorytety budowy dróg szybkiego ruchu po 1990 roku były w zasadzie zgodne z tym modelem.

Wartość PKB (2004)

Kierunki i siła powiązań
(tylko z regionami polskimi)

■ aglomeracje powyżej 1 mln mieszcz.
— polskie odcinki autostrad istniejące, w budowie i planowane

Źródło: P. Śleszyński, 2007, ekspertyza do KPZK

Wartość PKB na 1 mieszkańca

slajd 20 z 22

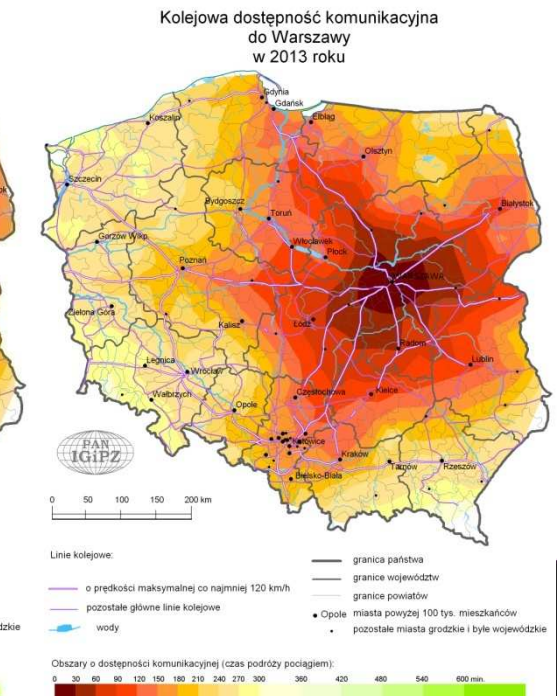
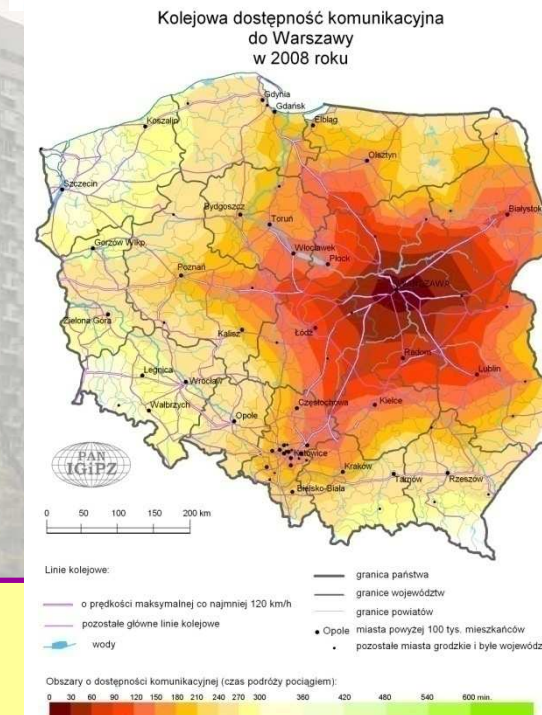
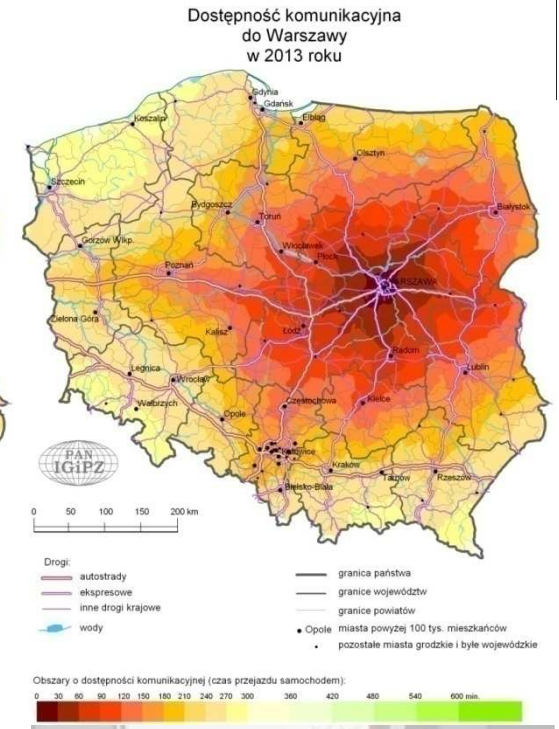
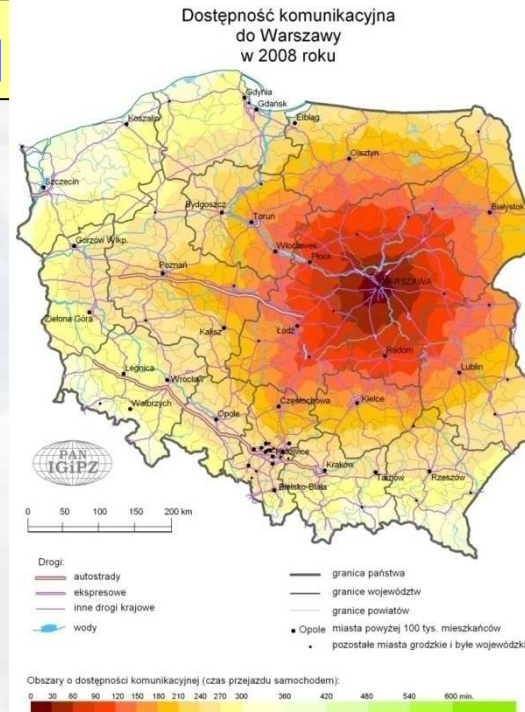

4. WYNIKI BADAŃ IGiPZ PAN

DOSTĘPNOŚĆ PRZESTRZENNA

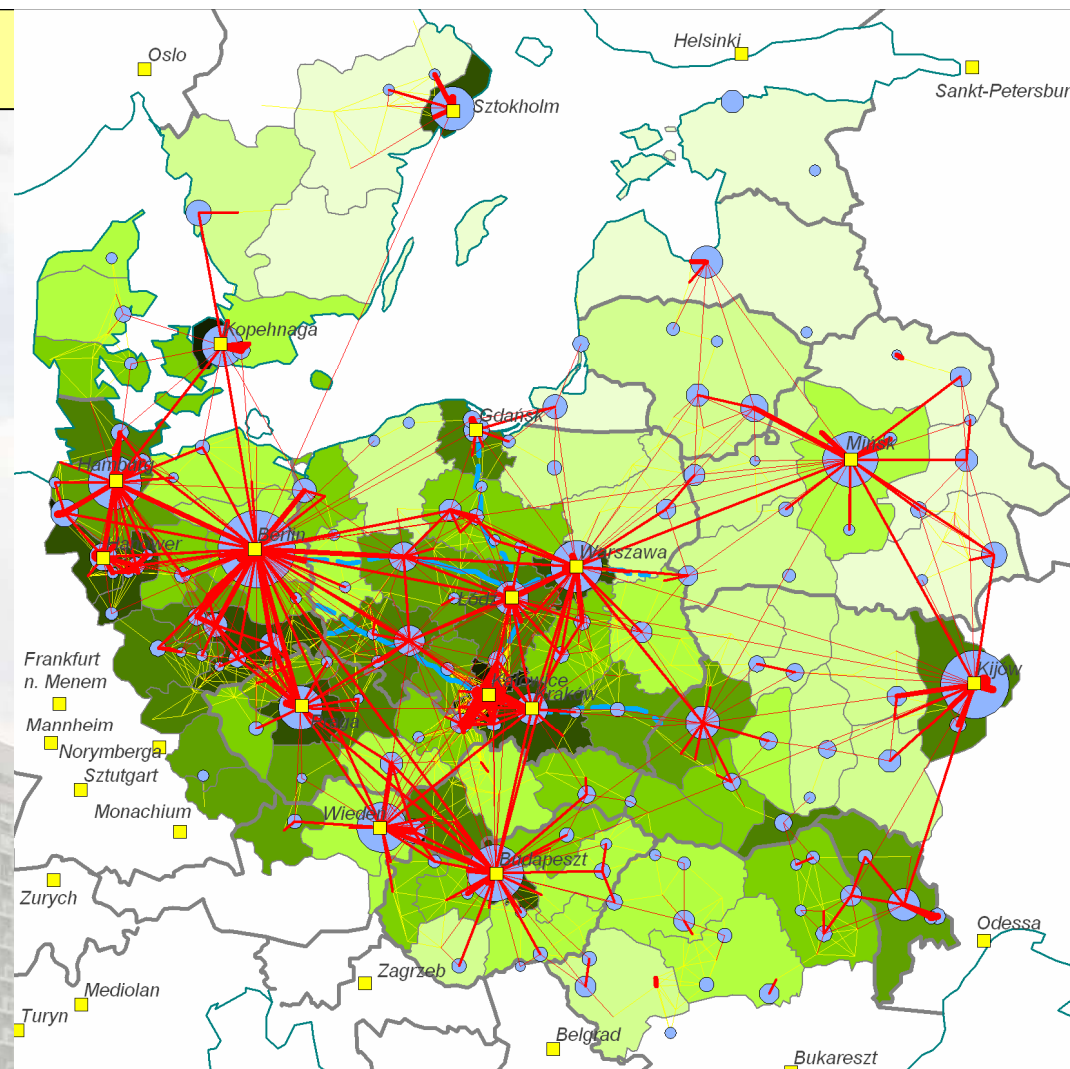
1. Polskie metropolie są oderwane od siebie pod względem komunikacyjnym.
2. Planowany szachownicowy układ dróg szybkiego ruchu był po 1990 roku nastawiony na tranzyt, a nie na interesy mieszkańców i przedsiębiorców mieszkających oraz działających w kraju.
3. Zakładana realizacja sieci dróg (Programy Operacyjne) do 2013 roku znacząco nie poprawi spójności przestrzennej, po tym okresie konieczne są radykalne zmiany priorytetów inwestycyjnych.

Źródło: T. Komornicki, P. Śleszyński, M. Stępnia, P. Siłka, 2008, ekspertyza do KPZK

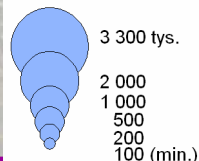

5. PODSUMOWANIE

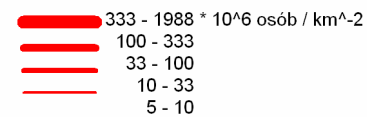
1. Analiza polskiego systemu osadniczego, w tym istniejących i potencjalnych metropolii, wskazuje, że jego wielką niedocenioną cechą jest policentryczność.
2. Z systemami miast Europy Zachodniej (ale również Budapesztem i Pragą) mogłyby konkurować nie Warszawa, ale system miast.
3. Podstawą sukcesu jest efektywny system transportowy, zapewniający spójność przestrzenną i efekty synergiczne - tylko spójne i uzupełniające się systemy mogą być efektywne i konkurencyjne - zwłaszcza przy ich słabych odrębnych potencjałach.

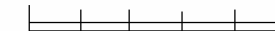
Liczba ludności
w większych miastach

Kierunki i siła powiązań

0 100 200 300 400 500 km

- aglomeracje powyżej 1 mln miesz.
- sieci powiązań miast >50 tys. miesz. o odległościach <100 km
- polskie odcinki autostrad istniejące, w budowie i planowane

Gęstość zaludnienia

22 40 70 90 110 130 200

500 miesz. / km²

slajd 22 z 22

Dziękujemy za uwagę

Metropolie – wyzwania dla polityki regionalnej
Samorząd Województwa Mazowieckiego
Warszawa, Centrum Olimpijskie PKOl, 18 września 2008 r.